

Malá, E.: Alternácia foném z aspektu diachronie (na materiáli ruských slovies).
 Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica 2000, 100 s.

Sloveso predstavuje svoju rozmanitosť tvarů jednu z nejsložitějších kapitol v morfológii ruského jazyka. V konjugačnóm systéme došlo během historického vývoje k největším zmenám. Převedším se zjednodušila rozmanitosť tvarů minulého času, přestalo se uživat pomocného slovesa *есмы, еси* (srov. *есмы пришель > я пришёл*), došlo k odstranění souhláskových alternací (srov. roz. zp. *помози!* > *помоги!*), vyvinula se kategorie vidu, jmenné tvary přídavných jmen slovesných činných začaly fungovat jako přechodníky. V paradigmatické prezentních tvarů však k závažným zmenám nedošlo. Současný ruský systém tvarů přítomného času představuje pokračování systému staroruského. Ten se v podstatě nijak nelišil od stavu pozdně praslovanského. Ruština v porovnání s češtinou a slovenštinou zachovala důsledně původní tvar 1. os. sg. tematických sloves (srov. *я знаю, я делаю, я сижу, я прошу* ...). Do češtiny v řadě případů a do slovenštiny v úplnosti pronikla od atematických sloves koncovka *-m* (srov. *(po)znám, volám, sedím, prosím* ...). Obecně můžeme říci, že pokud jde o současné prezentní tvary v ruštině, jejich stavba je průhlednější než v češtině a v slovenštině a také jejich soustava je jednodušší. V češtině a v slovenštině daleko více působily hláskové změny (stahování, přehláska, úžení) a analogie, které český i slovenský konjugační systém zkomplikovaly. Ve srovnání s původním stavem se jeví současné ruské časování v mnohém ohledu jako starobylější: ruština dosud odráží hláskové změny, k nimž došlo koncem praslovanského období. Týká se to zejména alternace finálních konsonantů u slovesných základů, vzácněji již střídaní kofenných vokálů. Pro hlubší pochopení nynějšího stavu je užitečné znát a umět rekonstruovat praslovanské podoby u všech sloves, především u těch, u nichž se objevují nepravidelnosti.

V recenzované práci se autorka soustředila na prozkoumání stříd fonémů v konjugaci ruských sloves, a to z diachronního pohledu. Jde o téma velmi aktuální a zejména potřebné pro praxi, neboť z historického hlediska není tato problematika náležitě zpracována. Výsledky provedeného výzkumu mohou být přínosné hlavně v oblasti vyučování ruskému jazyku na vysokých školách filologického zaměření připravujících odborníky-rusisty. Aby posluchači ruštiny zvládli dokonale jazyk, musejí znát co nejlépe jeho mluvnickou soustavu. Z praxe víme, že v jazykových znalostech studentů spatřujeme mezery: nejčastěji to bývá právě v konjugaci neproduktivních sloves, u nichž v prezentních tvarech dochází k hláskovým zmenám. Dokonalému zvládnutí časování ruských sloves s vokalickými a konsonantickými alternacemi v prezentních tvarech může napomoci důkladné seznámení s historickým vývojem mluvnického systému ruštiny. Tato disciplína bývá při přípravě budoucích rusistů považována spíše za druhořadou, někdy dokonce za zcela zbytečnou. V posuzované práci se naopak potvrzuje, že z čistě synchronního hlediska, bez poznání mluvnického vývoje (především bez znalosti historické alternace fonémů) se nepravidelnosti v tvoření slovesných tvarů jeví jako nepochopitelné a nezdůvodnitelné.

Autorka se ve své monografii zmiňuje o aspektech zkoumání hláskových stříd u ruských sloves. V úvodních výkladech (s. 8–15) připomíná práce, které se tematicky

dotýkají této problematiky a připojuje jejich stručnou charakteristiku. Uvádí všechny možné typy vokálních (s. 19–43) a konsonantických stříd (s. 44–65), k nimž dochází v konjugaci sloves současné ruštiny, a podává potřebný historický komentář. V oddíle věnovaném v o k a l i c k ý m alternacím si všímá hláskových změn, k nimž dochází při časování, dále věnuje pozornost slovesům s vidovou střídou *o – a* (srov. *удво́уть – удво́ивать*), alternacím vzniklým z praslovanských kořenů **tort, *tolt, *tert, *telt – torot* : *trat, tolot* : *tlat, teret* : *tret, tolot* : *tlet* (srov. *стори́уть : распро́странить, холоди́ть : охлажди́ть, древе́иеть : одре́весне́ть, волчо́ч – влечь*) a konečně alternacím řadám [o], [e], [i], [u], [a], jejich konkrétním hláskovým reprezentacím. Konsonantické střidy jsou v práci rozděleny na alternace bilabiálních, labiodentálních, dentálních, alveolárních a velárních konsonantů. Nakonec je pozornost soustředěna na alternace hláskových spojení ([sk – šč] : *иска́ть – ищú, [st – šč] : нустúть – нуцú, [st – d] : бресnú – бредú, [st – t] : плестú – плетú, [st – b] : зрестú – зребú, [č – k] : печь – пекú, [č – g – ž] : беречь – березú – бережёшь, [č – g] : достúчь – достúгну*). Zkoumané hláskové střidy v ruštině jsou porovnávány se současnou situací ve slovenštině. Všechna teoretická tvrzení jsou autorkou ilustrována vhodnými příklady.

V závěru práce (s. 66–67) a v anglicky psaném resumé (s. 68) se mj. konstatuje, že jednou z funkcí diachronního přístupu v řešení zkoumané problematiky je předcházet do jisté míry zžitě tendenci, podle níž se jednotlivé jevy chápou izolovaně, bez vnitřních vazeb a souvislostí. V posuzované práci se projevuje snaha, aby se na jedné straně synchronní a diachronní momenty navzájem rozlišovaly a na straně druhé komplementarizovaly. Souvisí to vlastně s požadavkem vnímat současný jazyk jako určité stadium historického vývoje a jeho variabilitu jako dynamický prvek, který představuje spojnici mezi jeho stavem v minulosti a v budoucnosti.

Náleduje vzhledem k rozsahu práce bohatý seznam odborné literatury vztahující se ke zkoumané problematice (s. 69–77). Přílohu knihy tvoří soustava doporučených jazykových cvičení (s. 78–86), která lze považovat za didaktické využití provedeného výzkumu. Jejich úkolem je prakticky procvičit a upevnit výše popisované jevy. Na samém konci knihy je ještě připojen index zkoumaných ruských sloves, zařazených v abecedním sledu. Za každým je v závorce uvedena číslice, která označuje, na které straně monografie je dotyčné sloveso probíráno. Obsah je situován na začátku knihy (s. 5). Čtenář má takto možnost seznámit se hned při otevření knihy s náplní jednotlivých kapitol.

Posuzovaná práce je přínosem v bádání o diachronii ruštiny. Dá se říci, že zároveň poskytuje návod, jak didakticky využít badatelských výsledků v praxi. Svým pojetím jde o ojedinělé dílo, které vyplní dosud prázdné místo v oblasti zpracování hláskových alternací v současném systému časování ruských sloves se zřetelem k slovenštině s uplatněním historického aspektu.

Aleš Brandner